

**ПЕРСПЕКТИВИ МИРНОГО ПРОЦЕСУ
МІЖ АЗЕРБАЙДЖАНОМ І ВІРМЕНІЄЮ ТА ІНТЕРЕСИ
ОСНОВНИХ ГРАВЦІВ У РЕГІОНІ**

В. Ярмоленко, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Висвітлено основні аспекти підписаної 8 серпня 2025 р. Спільної декларації між Азербайджаном, Вірменією та США, а також опублікованого 11 серпня 2025 р. парафорованого тексту мирної угоди між Азербайджаном та Вірменією. Проаналізовано реакцію на домовленості, досягнуті між країнами, та інтереси ключових регіональних гравців.

Висновки

1. Підписання Спільної декларації, про яку йдеться, підтверджує значне зростання впливу США й Туреччини на Південному Кавказі. Додаткові двосторонні угоди свідчать про прагнення США досягти значного розширення своєї економічної присутності в регіоні, зокрема це контроль над ключовими транспортними шляхами та вплив у паливно-енергетичному секторі, що може стати додатковою безпековою гарантією для держав регіону.

2. Встановлення сталого миру між Азербайджаном та Вірменією дає можливість цим державам надалі зміцнювати незалежне зовнішньополітичне позиціонування. Азербайджан продемонстрував здатність проводити незалежну зовнішню політику та закріпив можливість нарощувати вплив у регіоні. Завдяки встановленому миру перед Вірменією відкриваються ширші можливості для активізації прозахідного зовнішньополітичного курсу, однак при цьому доведеться брати до уваги інтереси сусідніх держав. І це потрібно буде враховувати.

3. РФ, Іран та, можливо, Китай будуть намагатися перешкоджати повноцінній імplementації домовленостей у рамках Спільної декларації, оскільки посилення американської присутності пов'язане з ризиками для їхніх проєктів щодо використання транзитного потенціалу Південного Кавказу.

У рамках робочого візиту Президента Азербайджану Ільхама Алієва та Прем'єр-міністра Вірменії Нікола Пашиняна до США та за посередництва Президента США Дональда Трампа 8 серпня 2025 р. було підписано Спільну декларацію, відповідно до якої сторони розпочинають мирний процес і встановлення повноцінних політико-дипломатичних та економічних відносин між Азербайджаном та Вірменією. Офіційній церемонії підписання передували двосторонні зустрічі між главою Азербайджану та

очільником уряду Вірменії з Президентом США Д. Трампом та підписання низки двосторонніх документів, які потенційно зміцнюють позиції США в регіоні Південного Кавказу.

Спільна декларація¹

До підписаної між керівництвом трьох держав Спільної декларації увійшло сім пунктів, які стосувалися низки важливих питань. Можна виокремити ключові положення, викладені в документі. Зокрема, йшлося про:

– парафування узгодженого тексту мирного договору на рівні міністерств закордонних справ та здійснення подальших кроків щодо підписання угоди. Це свідчить про політичну домовленість стосовно змісту тексту документа, роботу над узгодженням технічних деталей, яка має розпочатися, та шляхів його імплементації;

– звернення до ОБСЄ щодо припинення діяльності Мінської групи ОБСЄ та заклик до інших учасників переговорного формату прийняти таке само рішення. Окрім фактичного вичерпання свого потенціалу та актуальності після 44-денної війни та припинення існування «Нагірно-Карабаської Республіки» в 2024 р., цей пункт свідчить про остаточне вичерпання «Карабаської проблеми» як першопричини вірменсько-азербайджанського конфлікту і переведення переговорного процесу в прагматичний двосторонній формат;

– налагодження транспортного сполучення між Вірменією та Азербайджаном на основі поваги до територіальної цілісності та суверенітету держави, що є умовою для подальшого миру та процвітання регіону і передбачає налагодження транспортного сполучення між основною територією Азербайджану та Нахічеванською Автономною Республікою через територію Вірменії. Тобто йдеться про відмову Азербайджану від вимоги щодо неможливості поширення юрисдикції Вірменії на транспортний коридор, який через її територію міг би сполучати дві частини азербайджанської території;

– опрацювання на основі співпраці із США й третіми державами рамки проєкту «Шлях Трампа до міжнародного миру та процвітання» (Trump Route for International Peace and Prosperity, TRIPP). Це може свідчити про закріплення контролюючої ролі США як гаранта функціонування цього проєкту і подальшого мирного співіснування Вірменії та Азербайджану;

– створення умов для подальшої співпраці, відмову від використання сили для захоплення території іншої сторони та «спроб помсти». Вірменія та Азербайджан фактично констатували, що визнають загалом геополітичні реалії і намагатимуться уникати агресивної риторики та перегляду чинних державних кордонів.

Під час пресконференції лідери держав зосередили свою увагу на значущих меседжах, зміст яких зводився до такого:

¹ Див.: URL: <https://president.az/en/articles/view/69572>

– основну роль у розвитку TRIPP будуть відігравати американські компанії, а самі шляхи сполучення будуть орендовані на 99 років з можливістю продовження цього терміну;

– США скасовують дію розділу 907 Закону про підтримку свободи 1992 р., що забороняла надання прямої військової допомоги для Азербайджану;

– Договір про стратегічне партнерство між США та Азербайджаном буде підготовлено протягом кількох місяців. Документ буде охоплювати сфери взаємних інвестицій, торгівлі, енергетики, транспорту, технологій штучного інтелекту, оборонних закупівель, антитерористичної діяльності тощо.

МЗС Азербайджану та Вірменії 11 серпня 2025 р. опублікували парафований варіант Угоди про встановлення миру та міждержавних відносин між Азербайджанською Республікою та Республікою Вірменія². Документ містить 17 статей, найвагоміші з них пов'язані з повагою до суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності міжнародно визнаних кордонів та незалежності держав. При цьому у статті I Угоди визнаються міждержавні кордони, закріплені Алматинською декларацією від 21 грудня 1991 р. Також Азербайджан та Вірменія відмовляються від територіальних претензій (стаття II), використання сили одне проти одного (стаття III), не розгортатимуть уздовж свого спільного кордону сил будь-якої третьої сторони (стаття VII). Зміст цієї статті фактично означає *потенційне згортання місії EUAM* на вірменсько-азербайджанському кордоні, яка діє з 2023 р. Обидві держави домовилися відповідно до Угоди (стаття V) встановити дипломатичні відносини. У статті XII документа прописано, що двосторонні відносини регулюються виключно нормами міжнародного права, отже, жодні вимоги національного права не можуть слугувати виправданням для невиконання Угоди. Цей пункт формально дозволяє врегулювати вимоги Азербайджану щодо необхідності редакції тексту Конституції Вірменії зі згадками про «Нагірно-Карабаську Республіку».

Двосторонні зустрічі

Напередодні підписання Спільної декларації відбулися двосторонні зустрічі глав делегацій Азербайджану та Вірменії з Президентом США Дональдом Трампом та спеціальним представником Президента США Стівом Віткоффом.

Під час двосторонніх переговорів президенти Азербайджану та США підписали Меморандум про взаєморозуміння між урядами двох держав щодо формування Стратегічної робочої групи з підготовки Договору про стратегічне партнерство між Республікою Азербайджан та США³. Імовірно, обидві держави узгодили склад, принципи та механізми переговорів про ключовий договір щодо двосторонніх відносин.

Окрім цього, між Державною нафтовою компанією Азербайджанської Республіки

² Agreement on Establishment of Peace and Inter-State Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Armenia. URL: [https://mfa.gov.az/files/Birge%20Beyanname-ABS/Initialled%20Peace%20Agreement%20\(EN\).pdf](https://mfa.gov.az/files/Birge%20Beyanname-ABS/Initialled%20Peace%20Agreement%20(EN).pdf)

³ Повна назва документа така: Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Azerbaijan and the Government of the United States of America on the establishment of a Strategic Working Group to prepare the Charter on Strategic Partnership between the Republic of Azerbaijan and the United States of America.

(SOCAR) та американською компанією ExxonMobil було підписано Меморандум про співпрацю. У ньому було зазначено зобов'язання сторін, що стосувалися, зокрема, досліджень можливостей розвитку енергетичного сектора з одночасною розробкою родовищ вуглеводнів, технології енергетичного переходу, йшлося також про інвестиційну співпрацю⁴.

У рамках візиту відбулися переговори між Прем'єр-міністром Вірменії Н. Пашиняном та Президентом США Д. Трампом. За підсумками цієї зустрічі було підписано двосторонні документи щодо стратегічних питань, а саме:

- Меморандум про взаєморозуміння між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Сполучених Штатів Америки про партнерство у сфері розвитку потенціалу для проєкту «Перехрестя світу»;

- Меморандум про взаєморозуміння між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Сполучених Штатів Америки про інноваційне партнерство в галузях штучного інтелекту та напівпровідників;

- Меморандум про взаєморозуміння між Урядом Республіки Вірменія та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо партнерства в галузі енергетичної безпеки.

Ці документи засвідчують готовність США зміцнити політичні позиції та зменшити економічну залежність Вірменії від РФ у стратегічних сферах – транспорті, логістиці, енергетиці та цифрових технологіях. Так, подальша співпраця між країнами створить можливості для активної участі США в реалізації ініціативи уряду Н. Пашиняна щодо розвитку транспортно-логістичної та комунікаційної інфраструктури Південного Кавказу. Завдяки цьому Вірменія на рівних і недискримінаційних умовах зможе брати повноцінну участь у розвитку транспортно-комунікаційних зав'язків у регіоні (зокрема, розбудові й розвитку транспортних шляхів та енергетичних коридорів на території Вірменії, які з'єднали би країну з Азербайджаном і Туреччиною), досягти поступового витіснення російських компаній з вірменського енергетичного ринку, насамперед через заміну підрядника в експлуатації Мецморської АЕС та залучення американських компаній до будівництва нової атомної електростанції на території країни, а також здійснювати модернізацію та цифровізацію економіки.

Реакція та інтереси ключових акторів

Росія підтримала зусилля, спрямовані на досягнення миру в регіоні. Водночас МЗС РФ наголосило на чинності тристоронніх домовленостей з Вірменією та Азербайджаном, відповідно до яких ключова роль у забезпеченні функціонування транспортних коридорів, котрі з'єднали би основну територію Азербайджану з Нахічеванською АР через територію Вірменії, належить ФСБ РФ. Окрім того, Росія вказала на низку чинників, які де-факто може використати для тиску на Вірменію,

⁴ SOCAR та ExxonMobil активно співпрацюють з 1994 р. Американська компанія вже співпрацює з урядом Азербайджану у сфері нафтовидобування та входить до переліку акціонерів нафтопроводу «Баку – Тбілісі – Джейхан». Меморандум свідчить про активізацію співробітництва двох держав в енергетичній сфері та потенційне розширення інвестиційної присутності США в регіоні.

наприклад членство в ЄАЕС та участь прикордонної служби ФСБ РФ в охороні вірменсько-іранського кордону.

Показовою є атака російських ударних БпЛА на важливі для азербайджанського паливно-енергетичного експорту об'єкти інфраструктури, що сталася напередодні візиту Президента Азербайджану І. Алієва до Вашингтона. Так, 6 серпня 2025 р. ЗС РФ вразили газовимірювальну станцію «Орлівка» на півдні Одеської області, через яку до України надходив природний газ азербайджанського походження, а 8 серпня – нафтобазу SOCAR в Одеській області. Після цих інцидентів у ЗМІ Азербайджану з'явилася інформація про можливість розгляду керівництвом країни жорсткішої непрямой відповіді на дії Росії⁵.

Загалом досягнення азербайджансько-вірменської мирної угоди за посередництва США засвідчує подальше значне послаблення позицій Росії на Південному Кавказі, зниження можливостей останньої проєктувати свій вплив на держави СНД та погіршення іміджу РФ серед держав Великого Близького Сходу. Ця тенденція надалі буде розвиватися в умовах спроб розширення російської збройної агресії проти України та зміщення стратегічної уваги на конфронтацію із Заходом.

Іран виступає проти задекларованої участі США в проєкті транспортного коридору через територію Вірменії. Старший радник верховного лідера Ірану Алі Акбар Валєяті заявив, що реалізація проєкту може загрожувати регіональній безпеці на Південному Кавказі й територіальній цілісності Вірменії. Водночас 10 серпня 2025 р. президент ІРІ Масуд Пезешкіан заявив, що в Спільній декларації основні вимоги Ірану щодо недопущення перекриття комунікацій, які проходять з території цієї держави на північ через Вірменію, були враховані, а найголовнішою проблемою залишається ухвалена оренда шляхів урядом США⁶.

Розширення економічної присутності США поблизу кордонів Ірану, особливо після американсько-ізраїльської воєнної операції проти інфраструктури ядерної програми ІРІ, становить значний виклик економічним та геостратегічним інтересам країни. Іран розцінює будь-яку присутність США в цьому регіоні як спробу ізолювати ІРІ від РФ. Це також може знизити рівень довіри між самим Іраном, з одного боку, і Вірменією та Азербайджаном – з іншого. Крім цього, Іран втрачає можливість відігравати роль транзитної держави в регіоні, що становило значний ресурс для проєктування іранського впливу на Південному Кавказі.

МЗС Туреччини відзначило, що підписання Спільної декларації є свідченням прогресу на шляху до досягнення тривалого миру між Азербайджаном та Вірменією⁷. Саме політико-дипломатична активність Турецької Республіки значно сприяла залученню адміністрації Президента США Д. Трампа до посередництва в урегулюванні

⁵ Russia strikes Azerbaijani oil and gas facilities in Ukraine, Baku prepares response. *Caliber*. 2025. 10 Aug. URL: <https://caliber.az/en/post/russia-strikes-azerbaijani-oil-and-gas-facilities-in-ukraine-azerbaijan-prepares-response>

⁶ President praises journalists' role in unity, resilience. *Mehr News Agency*. 2025. 10 Aug. URL: <https://en.mehrnews.com/news/235258/Iran-s-demands-in-Zangezur-Corridor-met-Pezeshkian>

⁷ No: 167, 8 August 2025, Regarding the Peace Process Between Azerbaijan and Armenia. Republic of Türkiye: Ministry of Foreign Affairs. URL: https://www.mfa.gov.tr/no_-167_-azerbaycan-ve-ermenistan-arasindaki-baris-sureci-hk.en.mfa

конфлікту між Вірменією та Азербайджаном. Туреччина зацікавлена в розвитку та розширенні можливостей транспортно-логістичної інфраструктури та енергетичних коридорів через Південний Кавказ. Це сприяло би подальшому збільшенню експортних можливостей, нарощуванню спроможностей щодо постачання мінеральних ресурсів з Каспійського регіону та Центральної Азії, а також політичному єднанню тюркського світу.

Президент Європейської Ради Антоніу Кошта та Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн у своїй заяві 8 серпня 2025 р. привітали підписання Спільної декларації та заявили, зокрема, про рішучу підтримку процесу нормалізації відносин між Вірменією та Азербайджаном. Представники ЄС підкреслили готовність блоку інвестувати в регіональну зв'язність та повну відкритість, а також наблизити регіон до сталого миру, стабільності та процвітання⁸. Подальший мирний процес створить сприятливу атмосферу для реалізації ініціатив ЄС у розбудові інфраструктури в регіоні та розширить можливості для збільшення обсягів постачань енергоресурсів з Каспійського регіону.

Офіційна реакція **Китаю** щодо тристоронніх домовленостей відсутня. Водночас КНР зацікавлена в остаточному врегулюванні конфлікту між Азербайджаном та Вірменією. Це дозволить розширити інвестиційну та торговельно-економічну присутність Китаю в регіоні, зокрема в рамках ініціативи «Поясу та шляху». Свідченням цього є декларована готовність інвестувати в транспортно-логістичну інфраструктуру Вірменії та підписання стратегічного партнерства з Азербайджаном у квітні 2025 р. Разом із тим, залучення США до будівництва та оренди транспортних коридорів стане викликом для спроб Китаю контролювати «Середній шлях», який з'єднав би КНР з державами Європи в обхід Росії.

⁸ Див.: URL: <https://surl.li/pfltsq>